

Sürdürülebilir Kalkınma: Amaçlar, Eleştiriler ve Gerçekler

Meryem Nergis ATAÇAY¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İİBF, SBKY, nergisatacay@kastamonu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9723-0536

Öz: Kalkınma kavramı, ekonomik büyümenin ön planda tutulduğu dönemlerden, toplumsal ve siyasi etkenlerin de kalkınmanın ölçütleri arasında yer aldığı tartışmalara doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle endüstrileşme yüzünden artan çevresel tahribata ilişkin farkındalığın 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselmesi, sürdürülebilir kalkınma anlayışının doğuşuna neden olmuştur. İlk olarak 1987’de Brundtland Raporu’nda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma, tam anlamıyla bir teorik çerçeve sunmamakla birlikte, ekonomi, toplum ve çevre alanlarını bir araya getirerek çevreye zarar veren, yoksulluk, açlık ve eşitsizlikler gibi toplumsal sorunlara yol açan kalkınma modellerine alternatif bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından 2000 yılında kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin ardından 2015’te 2030 Ajandası ve 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi benimsenmiştir. Bu kalkınma anlayışının ortaya çıkışıyla birlikte eleştiriler de gündeme gelmiştir. Bu makale, sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik eleştirileri, tanımına ilişkin eleştiriler, ekonomik amaçların öncelikli olmayı sürdürmesi ve ülkeler arası farklılıkların göz ardı edilerek gerekli somut yöntemlerin sunulmaması şeklinde olan üç başlık halinde tartışmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma anlayışının, 1980’lerin başından itibaren yükselen neoliberal güç ilişkilerinin küresel ölçekte itiraz ve muhalefetle karşılaşmadan yeniden üretilmesini sağlayan bir araç olduğu ve kalkınma anlayışının yanı sıra doğaya bakış açısında da köklü bir değişimin gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi-Çevre-Toplum, Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Eleştiriler, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı

Jel Kodları: Q01, Q56, P10, O10

Sustainable Development: Goals, Critics, and Realities

Abstract: The concept of development has undergone a transformation from periods emphasizing economic growth to discussions where social and political factors are also considered as criteria for development. Specifically, increasing awareness of environmental degradation caused by industrialization since the second half of the 20th century has given rise to the sustainable development paradigm. Although sustainable development, first defined in the 1987 Brundtland Report, does not provide a fully developed theoretical framework, it is presented as an alternative approach to the development models that harm the environment and cause social problems such as poverty, hunger, and inequalities by bringing together the fields of economy, society, and environment. After the Millennium Development Goals (MDGs) were accepted in 2000 by the United Nations, the 2030 Agenda and 17 Sustainable Development Goals were adopted in 2015. With the emergence of the sustainable development understanding, criticisms have also intensified. This paper discusses the criticisms of the concept of sustainable development under three headings of criticisms regarding its definition, economic objectives continuing to be a priority, and not presenting the necessary concrete methods while ignoring the differences between countries. In conclusion, it is argued that the discourse of sustainable development has facilitated the reproduction of neoliberal power structures rising since the early 1980s without encountering significant opposition on a global scale and puts emphasis on the need for a radical change in the perspective of nature as well as the understanding of development.

Keywords: Economy-Environment-Society, Development, Sustainable Development, Critiques Of Sustainable Development, 17 Sustainable Development Goals

Jel Codes: Q01, Q56, P10, O10

Atıf: Ataçay, N. A. (2025).
Sürdürülebilir kalkınma:
amaçlar, eleştiriler ve gerçekler.
Fiscaeconomia, 9(3), 1574-1591.
<https://doi.org/10.25295/fsecon.1644393>

Geliş Tarihi: 21.02.2025
Kabul Tarihi: 10.05.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY)
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Kalkınma, oldukça karmaşık bir kavram olup geniş bir teorik çerçeveye sahiptir. Bu durum, kalkınmanın temel olarak ekonomik büyüme ile sınırlı görüldüğü ve toplum ile ekonomi arasındaki ilişkinin yanında çevre ile ekonomi arasındaki ilişkinin de göz ardı edildiği dönemler için de geçerlidir. 20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Endüstri Devrimi'nden itibaren ekonomik faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin insan hayatını ve gezegenin devamlılığını tehlikeye sokacak seviyeye geldiği açık bir şekilde görülmüştür. Bunun sonucunda yükselen çevre hareketinin ve uluslararası hukukun yanına, çevre meselesinin çözümüne de hizmet edeceği iddiasında olan ve çevre, ekonomi ve toplum alanlarını birleştiren sürdürülebilir kalkınma anlayışı ortaya çıkmıştır.

1987 yılında, Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın tanımı özellikle bugünden geleceğe aktarılması gereken kaynaklar temel alınarak yapılırken 2000 yılında açıklanmış olan Binyıl Kalkınma Hedeflerinin ardından 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Ajanda 2030 çerçevesinde 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, o zamana kadar sunulan kalkınma modelleri ile belirlenen makroekonomik hedeflerin yanında, yoksulluğun, açlığın ve farklı türlerdeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gibi toplumsal amaçlar ve çevrenin korunmasına ilişkin amaçlar yer almaktadır. Böylece, kalkınmanın yalnızca ekonomik boyutla sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal ve çevresel alanları da kapsadığı kabul edilmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışının ortaya çıkmasıyla birlikte birtakım eleştirilerin de yükselmeye başladığı görülmektedir. Bu makale, literatür taraması yöntemiyle sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik eleştiriler üzerine genel bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için, öncelikle kısaca kalkınma ve sonrasında sürdürülebilir kalkınma kavramsal olarak incelenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik eleştirileri üç başlık altında ele alan sonraki bölümlerde, sürdürülebilir kalkınmanın tanımında yer verilmiş olan ihtiyaçların nasıl belirleneceği, bu anlayış çerçevesinde ekonomik amaçların ayrıcalıklı olmaya devam ettiği, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacının başarılması için somut yöntemlerin sunulup sunulmadığı tartışılmaktadır. Bu eleştirilerin en önemli vurguları arasında, sürdürülebilir kalkınma anlayışının çok sayıda soyut ve karmaşık küresel amaç sunmaktan öteye gidemediği ve belirli bir teorik çerçeveye oturtulmadığı yer almaktadır. Böylesi bir eksikliği varken, önceden denenmiş ve belirli bir teorik çerçeveye sahip olmuş kalkınma modellerinin bir şekilde sürdürülememiş olması nedeniyle ortaya çıkan bu anlayışın, söz konusu kalkınma modellerinin yapamadığını nasıl başaracağını sorgulanması gerekmektedir.

Refah devletinin yaşadığı krizlerin sonucu olarak 1980'lerin başından itibaren yükselen ve kapitalizmin bir evresi olarak görülen neoliberalizm ile sürdürülebilir kalkınma anlayışı arasında nasıl bir ilişki olduğu bu tür bir sorgulamada yer alacak olan önemli sorular arasında yer almaktadır. Bu makale sürdürülebilir kalkınma anlayışına ilişkin literatürde var olan incelemeleri ve eleştirileri bir araya getirmektedir ve neoliberalizmin sürdürülebilir kalkınma anlayışını kendi yarattığı toplum, ekonomi ve çevre alanlarındaki sorunları çözmeye çalışıyormuş gibi görünüp temelde kendi sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla kullandığı sonucuna varmaktadır. Başka bir deyişle, sürdürülebilir kalkınma, aslında bir anlayış değişikliği ortaya koyulmadan sorunların yaratılması ve çözüme kavuşturulma çabasıdır. Bu haliyle sürdürülebilir kalkınma anlayışının, ortaya koyduğu amaçların barındırdığı çelişkiler nedeniyle başarılı olmasının mümkün olmadığı ve bu anlamda bir başarı beklentisinin ancak kalkınma anlayışının değiştirilmesi ile gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

2. Sürdürülebilirlik ve Kalkınma

Ekonomik faaliyetlerin ve toplumsal yaşayışa ilişkin pratiklerin dünyanın kaynaklarının tükenmesine ve çevrenin bozulmasına neden olduğu tüm sonuçlarıyla

birlikte gözlemlenmektedir. Bu sürecin özellikle 18. yüzyılda Avrupa ve ABD'nin tecrübe ettiği Endüstri Devrimi ve sonucunda ortaya çıkan kentleşme sonrasında hızlandığı da bilinmektedir. Ayrıca izleyen dönemlerde dünyanın diğer kesimlerinde ortaya çıkan geç endüstrileşme süreçlerinin de dünya kaynaklarının azalmasında ve çevresel sorunların artmasında etkisi büyük olmuştur. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkeler sosyoekonomik ilerleme ile çevre sorunlarını çözülebileceklerini iddia ederken gelişmiş ülkeler tarafından bu ülkelere "kirlilik ithali" devam etmektedir (Baykal & Baykal, 2008, s. 14). Bu durumun en önemli sonucu insan varlığının ve bütün boyutlarıyla dünya üzerinde kurduğu uygarlığın devamlılığının tehlike altına girmesidir. Bu önemli sonuç, son dönemde pek çok farklı alan ve kavram çerçevesinde kendini gösteren sürdürülebilirlik tartışmalarında temel bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

21. yüzyıla gelindiğinde, ekonomik ve toplumsal uygulamaların ve bu uygulamaları ortaya çıkaran ya da en azından etkileyen siyasi karar ve politikaların insan hayatında ve toplumsal yaşamda önemli yeri olan farklı alanlarda bozulma ve hatta tükenme etkileri gösterdiğinin görülmesi sürdürülebilirlik kavramının ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, hayata ilişkin hemen hemen her ögenin sürdürülebilirliğinin söz konusu olduğu bir süreç başlamıştır. Sürdürülebilir eğitim, sürdürülebilir beslenme ve sürdürülebilir turizm gibi daha kapsamlı kavramsal bileşimlerin yanında neredeyse her ürünün ve her faaliyetin başına "sürdürülebilir" sıfatının yerleştirildiği görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, bu çerçevede daha kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmıştır ve bu kavram ile toplumsal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik ile ilgili bir eşitlik ve denge kurulmak istendiği düşünülmektedir (Gedik, 2020, s. 211). Sürdürülebilir kalkınmanın bir anlamda tarihsel olarak kalkınma kavramının anlaşılmasına ve açıklanmasına ilişkin çabalarda ulaşılmış bir nokta olarak görülmesi mümkündür. Neoklasik iktisat teorisi tarafından kalkınma kavramı temel olarak ekonomik büyüme olmak üzere makroekonomik göstergeler ve bunların iyileşme durumuyla açıklanmıştır. Özellikle 1940'lardan itibaren kalkınma kavramının açıklanmasında gelişen Modernizasyon Teorisi, ekonomik kalkınmaya yaptığı vurgunun yanında tüm ülkelerin aynı politikalar ve stratejileri izleyerek benzer şekilde kalkınmayı başarabileceklerini iddia etmiştir. Böylece W. W. Rostow, sömürgelerde eksik olan ve eşit koşullarda ticaret yapılmasını sağlayacak milli ekonomik politikaların Batı eliyle getirilmesi anlamında sömürgeciliği meşrulaştırmıştır. Öte yandan, sömürgeciliğin son bulmasıyla da tüm ülkelerin bu anlamda eşit hale gelmediği görülmüştür (Başkaya, 2000, s. 30-31).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası düzen nedeniyle ülkeler ve bölgeler arasında kalkınmışlık ve refah seviyelerinde ortaya çıkan eşitsizlikleri vurgulayan Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri Teorisi gibi yaklaşımlar olmuştur. Bu çerçevede, dünya "Kuzey-Güney tartışmaları" ya da "gelişmişlik-az gelişmişlik tartışmaları" bağlamında bölünmüştür. Ayrıca bu dönemde geç kapitalistleşme sürecinde olan ülkelerde "kalkınmacı devlet" ya da "düzenleyici devlet" gibi çok genel olarak ifade etmek gerekirse devlete ekonominin işleminde önemli rol veren politikalar da uygulanmıştır. Bütün bu gelişmeler, aynı zamanda yukarıda da belirtildiği gibi teorik olarak savunulduğunun aksine ülkelerin ortak reçeteler ile kalkınmayı başaramayacaklarını da göstermiştir. Küreselleşmenin etkilerinin açıkça görüldüğü 20.yüzyılın sonuna gelindiğinde ise kalkınma kavramının tanımı, ekonomik gelişmenin yanında toplumsal ilerlemeyi ve siyasi iyileşmeyi de içermektedir. Bu çerçevede, ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ya da dış ticaret dengesi gibi makroekonomik verilerin yanında, toplumsal adalet, farklı türlerdeki eşitsizliklerin azaltılması, demokrasinin gelişimi ve özgürlüklerin artırılması gibi faktörlerin de kalkınmadan söz edilirken ön plana çıktığı görülmektedir.¹ Her koşulda, kalkınma amaçları ve yöntemleri olan belirlenmiş bir yöne doğru değişimi ifade etmektedir (Lélé, 1991, s. 609).

¹ Kalkınma kavramına dair yaklaşımları tarihsel olarak kısaca gözden geçirmek için bkz. Ataçay (2020).

Refah devletinin yaşadığı kriz sonucunda küreselleşmenin diğer öğelerine ek olarak 1980'lerin başından itibaren öncelikle ekonomik alanda yükselen neoliberalizm ve refah devletinin aksine ortaya çıkardığı “özellikle ekonomiden uzak durması gereken devlet anlayışı” ile birlikte kalkınma kavramının yeniden tartışmaya açılması ve yeniden tanımlanma çabaları da doğal bir süreç olarak gelişmiştir. Bu aşamadan sonrası, her ne kadar ortaya çıkış biçimi ve kendini gösterme şekli her ülkenin tarihsel koşullarına göre değişiklik gösterse de neoliberal ekonomik projenin, yanına otoriter siyasi rejimleri ve diğer iç kuvvetleri de alarak yükseldiği ve baskın hale geldiği dönemdir (Saad-Filho & Johnston, 2007, s. 17). Neoliberalizm, temel olarak küresel boyutta serbest piyasanın sermaye lehine işleyişini sağlamak amacını gütmektedir; çünkü devlet müdahalesinin, ekonomilerin verimsiz işlemlerinin ve ekonomik krizlerin temel nedeni olduğu iddiası yeniden gündeme gelmiştir (Clarke, 2007, s. 104). Öte yandan, devlet neoliberal kurumlardan ibaret hale geldiğinde özelleştirme gibi politikalarla ekonomik ve toplumsal bölüşümde etkin olmuştur ve finansal serbestleşme de bu bölüşümün çok daha *spekülatif ve yırtıcı* olmasına neden olmuştur (Harvey, 2006, s. 154-155). Bu süreç, aynı zamanda Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlerin etkinliğinin arttığı ve ekonomik küreselleşmenin sanayileşmiş ülkeleri hâkim pozisyona getiren dengesiz güç ilişkilerinin derinleştiği bir dönem olmuştur (Şenses, 2016, s. 242, 254). 1990'ların sonuna doğru ve 2000 sonrası dönemde, neoliberalizmin kendi içinde geçirdiği dönüşümler sonucunda devlet, devletin kalkınma sürecindeki rolü ve ülkelere uygun olan kalkınma stratejilerine ilişkin yeni tartışmalar da ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikaların gelişmekte olan ülkelere ortaya çıkardığı finansal krizlere karşılık Washington Uzlaşması'ndan Post-Washington Uzlaşması'na geçiş olarak adlandırılan bu süreçte, kalkınmada devletin de rol alması gerektiği uyarısı bizzat Dünya Bankası'nın içinden vurgulanmıştır. 1990'lar boyunca, neoliberal politikaların krizlerin eşlik ettiği düşük ekonomik büyüme oranları ile artan yoksulluk ve eşitsizlik getirdiği gözlemlenmiştir. Post-Washington Uzlaşması, ekonomide devletin rolünün önemine işaret ederken kurumsal yenileşme ve demokratikleşme konularına ve yoksulluk ile eşitsizlik sorunlarının çözümüne vurgu yapmaktadır (Öniş & Şenses, 2003, s. 27-28). Başka bir deyişle, sorunların yaratılması ve çözüme kavuşturulma çabası ilk defa sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla ortaya çıkmamıştır.

Neoliberalizm için sıkça ifade edildiği gibi sürdürülebilir kalkınma kavramının da açıkça ortaya konmuş teorik ve analitik bir çerçevesi olmadığı ifade edilmektedir (Lélé, 1991, s. 607; Swain & Yang-Wallentin, 2019, s. 10) ve bugüne kadar bu kavramın bu özelliği ne ölçüde kazandığı tartışılmalıdır. Teorik çerçevesi konusundaki durum sorunlu bulunsa da sürdürülebilir kalkınma kavramının bu çerçevede oluşturulan bazı tanımlar ve kurallar ile ifade edilerek belirli bir süreç sonucunda tartışmaya açıldığı ve ardından kabullenildiği görülmektedir. Öncelikle Birleşmiş Milletler destekli Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu sürdürülebilir kalkınma anlayışını ve bu tür bir kalkınmanın nasıl başarılabileceğini ortaya koymayı hedeflemiştir. Söz konusu raporda, sürdürülebilir kalkınma “bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak” şeklinde tanımlanmıştır (Brundtland ve Khalid, 1987). Böylece, Brundtland Raporu'nda uzun dönem ekolojik sürdürülebilirlik, temel insan ihtiyaçlarının karşılanması, kuşak içi ve kuşaklar arası eşitliğin sağlanması gibi ilkeler vurgulanmıştır (Holden vd., 2014, s. 131). Rapor, büyük kaynaklar gerektiren ve pek çok risk de içeren bu süreçte, bu ilkelerin başarıya ulaşması için ülkelerin kurumsal ve yasal olarak gerekli olan birtakım değişiklikleri benimsemesi ve uygulaması gerektiğini vurgulamıştır (Brundtland & Khalid, 1987, s. 310-342).

1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde ise özellikle çevre üzerine yapılan vurgu ile Ajanda 21 kabul edilmiştir ve sürdürülebilir kalkınma meselesi ön plana alınmıştır. Bunu izleyen dönemde her ne kadar sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin birtakım eleştiriler ortaya çıkmış olsa da Birleşmiş Milletler 2000 Zirvesi'nde 2015'e kadar gerçekleştirilmesi planlanan 8 Binyıl

Kalkınma Hedefinin² ardından 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Ajanda 2030 ile 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı benimsenmiştir. Bu 17 Amaç, ekonomi, toplum ve çevre alanlarına ilişkin konularda Birleşmiş Milletler tarafından o zamana kadar konferanslar ve zirvelerde benimsenmiş olan ilkelerin bir listesi olarak sunulmuştur (Easterly, 2015, s. 322).

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (2015)

AMAÇ 1: Yoksulluğa Son
AMAÇ 2: Açlığa Son
AMAÇ 3: Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam
AMAÇ 4: Nitelikli Eğitim
AMAÇ 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
AMAÇ 6: Temiz Su ve Sanitasyon
AMAÇ 7: Erişilebilir ve Temiz Enerji
AMAÇ 8: İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
AMAÇ 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
AMAÇ 10: Eşitsizliklerin Azaltılması
AMAÇ 11: Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar
AMAÇ 12: Sorumlu Tüketim ve Üretim
AMAÇ 13: İklim Eylemi
AMAÇ 14: Sudaki Yaşam
AMAÇ 15: Karasal Yaşam
AMAÇ 16: Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar
AMAÇ 17: Amaçlar İçin Ortaklıklar

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Türkiye. <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>.

Tablo 1’de görüldüğü üzere, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı arasında ekonomik büyümenin sağlanması ve yenilikçi endüstrileşmenin geliştirilmesi gibi ekonomik amaçlar yer alırken açlık ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, sağlık ve eğitim koşullarının iyileştirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği de dahil olmak üzere eşitsizliklerin azaltılması ve ortadan kaldırılması gibi ulusal ve küresel anlamda önemli toplumsal ve insani sonuçları da olan amaçlar sunulmuştur. Bu amaçların yanında ayrıntılı bir şekilde sunulan farklı maddeler halinde çevre ve çevrenin korunmasına ilişkin amaçlara da yer verilmiştir. Özetlemek gerekirse önceden de önemli görülen ekonomik amaçlara ek olarak çevreye ilişkin amaçlar ve toplumsal sorunlara işaret eden amaçlar yer almaktadır. Çevrenin korunması açısından bakıldığında, özellikle toplumsal alanda yoksulluk meselesine yapılan vurgu kalkınma açısından daha fazla merkezde görülmektedir (Keil, 2007, s. 45). Genel olarak bilindiği üzere nüfus artışının çok fazla olduğu, özellikle de ekonomik kalkınma seviyesinin artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda toplumsal sorunlar artmaktadır ve bu sorunların diğer sonuçlarının yanında çevre bozulmasının artmasında da önemli rol oynadığı bilinmektedir (Yeni, 2014, s. 195; Harris, 2000, s. 16). Ayrıca, Covid-19 gibi kriz dönemlerinde, ilk askıya alınan politikaların sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ilişkin politikalar olduğu da tecrübe edilmiştir (Yılmaz & Yücel, 2022, s. 699-700). Bu çerçeveden bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı ve teknik bilgi açısından gelişmiş ülkeler tarafından desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kaypak, 2011, s. 30-31).

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına göre çevre, ekonomi ve toplum ilişkileri kabul edilerek kalkınma süreçleri ele alınmaktadır. Genellikle bu anlayış, çevre, ekonomi ve toplumun birer köşe olarak temsil edildiği bir üçgen ile görselleştirilmektedir. Üçgenin ortasında kalan kesişim alanı ise sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebileceği ideal alan olarak kabul edilmektedir.³ Bu kesişim alanında ideolojik olmayan, herkesin ulaşmak isteyeceği amaçları içeren sürdürülebilir kalkınma anlayışının güçlü ve zayıf olmak üzere

² 8 Binyıl Kalkınma Hedefi şunlardır: Hedef 1: Mutlak Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırmak; Hedef 2: Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak; Hedef 3: Kadınların Konumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek; Hedef 4: Çocuk Ölümlerini Azaltmak; Hedef 5: Anne Sağlığını İyileştirmek; Hedef 6: HIV/AIDS, Sıtma ve Diğer Salgın Hastalıklarla Mücadele Etmek; Hedef 7: Çevresel Sürdürülebilirliğin Sağlanması; Hedef 8: Kalkınma için Küresel Ortaklıklar Geliştirmek.

³ Ven diyagramı ya da sütun grafiği ile de ifade edilen sürdürülebilir kalkınma anlayışının yaygın üçgen şekli için bkz. Munasinghe (2009).

iki türünden söz edilmektedir (Carter, 2018, s. 212). Bu ayrım temel olarak dünya kaynaklarının ikame edilebilirlik durumuna göre yapılmaktadır (Bilgili, 2017, s. 563). Güçlü sürdürülebilir kalkınma anlayışı, geleceğe doğal kaynaklar aktarmanın bugün sadece yenilenebilir kaynakların kullanılmasıyla mümkün olabileceğini savunmaktadır. Zayıf sürdürülebilir kalkınma anlayışı ise, mevcut kaynakların olabildiğince uzun süre kullanılmasının yanı sıra, alternatif yapay sermaye oluşturulmasının önemini de vurgulamaktadır. (Hopwood vd., 2005, s. 40; Kılıç, 2012, s. 206). Güçlü sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre, çevrenin korunması ekonomik kalkınma için önkoşuldur çünkü doğal sermaye teknoloji yoluyla ikame edilemez. Öte yandan, uygulamalara bakıldığında ülkelerin ancak zayıf sürdürülebilirlik ilkelerini izleyebildikleri ifade edilmektedir (Carter, 2018, s. 216). Bu tartışmalar çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınma ve çevre üzerine yaptığı vurgular neoliberalizmin “yeşil kapitalizm (greening capitalism)” yaklaşımı çerçevesinde de tartışılmaktadır ve bazıları, sistemin devamlılığının ön koşulunun yeşil küresel kapitalizm olduğunu savunmaktadır (Keil, 2007, s. 41).

3. Sürdürülebilir Kalkınma Gerçekten Mümkün mü?

1980’lerin sonundan itibaren gelişen sürdürülebilir kalkınma anlayışı ve amaçları esas olarak ekonomik, toplumsal ve çevresel olumlu gelişmelerin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçladığı için doğal olarak kabul edilecektir. Genel olarak, olumlu gelişmelerin devamlılığının sağlanması, hatta özellikle Aydınlanma düşüncesinin mirası olarak her şeyin insanlık için daha iyiye gitmesi ve ilerlemesi tercih edilmektedir. Peki, yaklaşık kırk yıla yakın bir süredir üzerinde tartışılan sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilebilmiş midir? Küresel kalkınma çerçevesinde ortaya konulan amaçlara küresel boyutta ulaşıldığını iddia etmek mümkün müdür? Bu amaçların bazılarına ilişkin ilerleme gösteren ülkeler elbette bulunmaktadır. Amaçların hepsine ulaşmış herhangi bir ülke var mıdır? 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacına ilişkin olarak ülkelerin ayrı ayrı performansları pek çok uluslararası kuruluş ve sivil toplum örgütleri tarafından takip edilirken ve raporlanırken küresel olarak bakıldığında durumun pek de iç açıcı olmadığı Birleşmiş Milletlerin 2024 *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Raporu*’nda ifade edilmektedir. Buna göre, 2020’de yaşanan Covid-19 salgının da etkisiyle Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının küresel olarak 2030 itibarıyla sadece yüzde 16’sı gerçekleştirilebilecektir (United Nations, 2024, s. viii). Başka bir deyişle, bu anlamda dünya 2030 Ajandasının ciddi anlamda gerisinde kalmış durumdadır. Çalışmanın bu kısmında amaçlanan, yukarıdaki sorulara yanıt vermek değil, bu tartışmalar çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik eleştirileri incelemektir. Aslında bu konuya ilişkin belki de en önemli tartışmalardan biri, sonunda sürdürülebilir bir kalkınma anlayışına sahip olunduğu iddiası altında bazı kalkınma modellerinin, özellikle de tarihsel olarak önceden uygulananların sürdürülemez nitelikte olduğunun kabul edilmiş olmasıdır (Kılıç, 2012, s. 204).

Daha geniş bir açıdan bakıldığında, sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla daha önceki kalkınma modellerinde yapılmayan bir şekilde toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlara aynı anda odaklanıldığı iddiasında bulunulabilir. Üstelik her ne kadar yukarıda belirtildiği üzere anlayış ideolojik görülme de söz konusu üçgenin üç köşesinin siyasetten tamamen bağımsız olduğunu düşünmek hiçbir koşulda mümkün değildir. 1960’ların sonlarına doğru çevresel bozulmaya ilişkin hassasiyetin ortaya çıkışına ve bu konuda eyleme geçilmesine kadar, çevre sorunları ekonomik kalkınmanın ve günlük hayatta teknolojik ilerlemenin sağladığı avantajların meşru bir sonucu olarak görülmekteydi ve bu farkındalık ortaya çıktıktan sonra bile ancak ekonomik ilerleme kaydedildikten sonra çevre ile ilgili konulara sıra gelmekteydi (Beckerman, 1992, s. 481). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi ve çevre alanlarını bir araya getirerek 1960’lı yıllara kadar geçerli sayılan bu görüşü ortadan kaldırdığı düşünülebilir. Böylece, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi incelendiğinde, artık çevreye ve çevrenin korunmasına ilişkin meselelerin eyleme aktarılarak kalkınma amaçlarının gerisinde

kalmayacağını düşünmek mümkündür. Özellikle sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik eleştirilerin ele alınacağı ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan, söz konusu anlayışın ekonomi ile çevre arasındaki karşılığı çözdüğü iddiası etkileyicidir. Buna ek olarak söz konusu sürdürülebilir kalkınma üçgeni tasviriyle çevre ile toplum arasındaki ilişkinin de ele alındığı da görülmektedir ki kalkınmanın gerçekleşmesi ve sürdürülebilir olması açısından, toplumun ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesinin yanında ve hatta ötesinde bir çevre duyarlılığı ve bilinci geliştirmesi gerektiği açıktır.

Çevre meselelerine yaklaşımdaki bu değişimin nedeni sorgulandığında ilk olarak önceki dönemlerle karşılaştırıldığında artık göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaşan çevre sorunları ve bu sorunların insan hayatı üzerindeki olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması gerekliliği akla gelmektedir. Çevre ve çevrenin korunmasına karşı gösterilen tavırdaki bu değişimde, özellikle çevrenin de sürdürülebilir olması gerektiği üzerine kalkınma ile ilişkilendirilerek vurgu yapılmasında 1970'li yıllardan itibaren gelişen çevre hareketinin ve uluslararası hukukun rolünü de yadsınamamak gerekmektedir (Bozdoğan, 2005, s. 1014-1015). Bununla birlikte hem sosyal bilimlerde hem de teknik alanlarda pek çok farklı disiplin kapsamında çevre bozulması ve ekonomi-çevre konusunun tartışıldığı bir literatürün ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca ülkelerin bu amaçların bazılarına ilişkin performansları Birleşmiş Milletler raporları, ilgili diğer uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından takip edilmektedir ve diğer ülkelerle karşılaştırılmaktadır. Elbette bütün ülkelerin politika tercihlerinde bu değişime paralel düzenlemeler yaptığını ya da kaynakları ve diğer özellikleri açısından yapmaya güçlerinin yettiğini iddia etmek mümkün değildir. Öte yandan, zaten bu liste halinde sunulmuş olan amaçların hepsinin aynı anda başarılabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu konuyu biraz daha netleştirebilmek için sürdürülebilir kalkınma anlayışına ilişkin olarak üç başlıkta toplanarak sunulan eleştirilere biraz daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

3.1 Bugün ve Gelecekte İhtiyaçlar Tam Olarak Nasıl Belirlenebilir?

Öncelikle Brundtland Raporu'nda ortaya konulan sürdürülebilir kalkınmanın bizzat tanımına yönelik bazı eleştirilerin dile getirildiği görülmektedir. "Bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" ifadesinde özellikle belirtilen ihtiyaçların nasıl tanımlanacağı konusu tartışılmaktadır. Bu bakış açısıyla, bu ihtiyaçların sadece yemek, barınma, giyinme, sağlık ve sağlığa uygun çevre gibi dar anlamda mı kullanıldığı, yoksa bunlara ek olarak eğitim, boş zaman, toplumsal ilişkiler, kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçları da içerip içermediği sorgulanmaktadır (Littig & Griessler, 2005, s. 71). Bu çerçevede, sürdürülebilir kalkınma anlayışını insanların isteklerinin sınırsız, kaynakların sınırlı olduğu varsayımına dayandırmak mümkündür ve bu durumda temel ihtiyaçların nasıl belirleneceği sorununun, çevrenin korunması amacıyla çelişeceği açıktır (Bahçeci & Görmez, 2019, s. 2313-13414). Özellikle kapitalist düzendeki sosyoekonomik kalkınma ile ekolojik sürdürülebilirlik arasında bulunan bu çelişki yüzünden sürdürülebilir kalkınmanın çözüm olarak önerilmesi sorunlu görülmektedir (Swain & Yang-Wallentin, 2019, s. 9-10). Küresel düzeyde açlık ya da yoksulluk gibi sorunlara ilişkin gerçekçi verilerin sunulmadığı ve eşitsizliklerin arttığı bilinmektedir. Bu koşullarda yoksulluğun azaltılması, yoksul ülkelerin zengin ülkelerin gelir seviyesine ulaşması çerçevesinde ele alındığında, daha çok çevre sorununun üretilmesi anlamına gelecektir (Hickel, 2018; Hickel & Sullivan, 2024).

Bu tanım aynı zamanda, kuşak içi eşitlik kavramının yanında, kuşaklar arasında eşitlik kavramını da tartışmaya açmaktadır (Holden vd., 2014, s. 132); ancak bunun ne derece anlamlı olduğu da tartışılmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, insanlık için her zaman tercih edilecek olumlu durumların sıralanmasından oluşmuştur; ancak bu amaçların hepsine gelecekte de ihtiyaç duyulup duyulmayacağını bugünden bilmek pek de mümkün değildir. Bu sorunu çözmek için bazı öneriler sunulmaktadır. Bugünden beklenmeyenlerin gelecekte de beklenmemesi, para gibi değişkenlere dayalı projelerin

ön plana çıkarılmaması, gelecek için birden fazla seçenek oluşturulması ve geleceğe odaklanıp bugünkü çevre adaletsizliklerine göz yumulmaması önerilmektedir (Blowers vd., 2012). Yine de bugünün ihtiyaçlarını belirlemek zor iken gelecekteki tercihleri ve ihtiyaçları belirlemek hiç mümkün olmayacaktır; dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçekleştirilmesi imkânsız görünmektedir (Beckerman, 1992, s. 491-492). Aslında Hayek de bu anlayışı bir tür planlama çabasında olan devlet müdahalesi olarak görebilir ve eleştirebilirdi (Meadowcroft, 1999, s. 15-17). Sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde insanların bugün ya da gelecekte ihtiyaçlarının sınırlarının nasıl belirleneceği ve hangi ihtiyaçlara öncelik verilmesi gerektiği konusunda ortaya konulan tanımla getirilen ölçütlerin çok da nesnel olmadığı ifade edilmelidir.

Sürdürülebilir kalkınmanın tanımında yer verilen ihtiyaçların belirlenmesine ilişkin olarak yöneltilen eleştirilerden bir diğeri ise aslında Brundtland Raporu'nda da sıkça vurgulanan ülkelerin gelişmişlik seviyesi farklarına ilişkin bir ayrım içermemesidir. Bu eksiklik yüzünden, sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını geniş kalkınma literatürüne bağlayan bir alan açabilecekken bu haliyle tanım sadece kuşaklar arası tek boyutlu bir özellik taşımaktadır. Üstelik, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının farklı gelişmişlik seviyelerinde olan ülkelerdeki durumuna ilişkin değerlendirmelerin, ülkelerin sadece maddi kaynakları, hükümetlerin uygulamaları ve politika tercihleri açısından değil aynı zamanda amaçlara ulaşılmasında önemli roller üstlenen sivil toplum ve özel sektörün gelişmişliği açısından da ele alınması gerekmektedir (Yılmaz & Yücel, 2022, s. 699).

Brundtland Raporu, temel ihtiyaçların karşılanması konusunda bugün ve gelecek arasında bir tür alışverişe vurgu yaparken bugün ve geçmişte bu anlamda var olan eşitsizlikler ve sonuçları yeterince vurgulanmamaktadır. Tam olarak açıklanmamış olan "temel ihtiyaçların karşılanmaması" şeklinde tanımlanan ve çevre sorunlarının temel nedenlerinden biri olarak gösterilen yoksulluk, karşılaştığı ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel farklılıklar yadsınarak tek bir tanım altında standartlaştırılmaktadır (Şahin, 2004, s. 3; Bahçeci & Görmez, 2019, s. 2311). Bu standartlaştırma eğilimi, sürdürülebilir kalkınma anlayışının neoliberal kalkınma anlayışı ve öncesindeki kalkınma modelleri ile ortak noktasını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bu anlamda bir değişiklik ya da kopuşu temsil etmemektedir ki kalkınmanın istenildiği gibi sürdürülebilir olması bu şekilde bir değişimi ve kalkınmanın özellikle de ekonomik faaliyetlerin çevreye önem verecek şekilde yeniden düzenlenerek yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (Bahçeci & Görmez, 2019, s. 2317-2318). Bu çerçevede, sürdürülebilir kalkınma anlayışı, yoksulluk ve pek çok farklı türde eşitsizlik gibi sorunlar üreten neoliberal projenin kendi ürettiği bu sorunları fark ettiğini ortaya koymaktadır; ancak sorunları çözmek konusunda yeni bir yaklaşımın önerildiğini iddia etmek pek de mümkün değildir ve anlayışın tanımında bile sorun olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma anlayışı tanımına göre öncelikle insanların bugünkü ihtiyaçlarının ne olduğu ve bu ihtiyaçların kendi aralarındaki öncelik sıralamasının nasıl belirleneceği açık değildir. Bugün böylesi bir bilgiye tam olarak sahip olamadığımız göz önüne alındığında, gelecek kuşaklara ilişkin bu çerçevede doğru bir tahminde bulunmamız çok mümkün görünmemektedir. Bu eleştiri, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımının sorunlu olduğunu göstermektedir. 2015 yılında açıklanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları bu ihtiyaçları başlıklar halinde netleştirmiş gibi görünse de söz konusu ihtiyaçların belirli bir öncelik sıralamasına konulmamış olması sorunun devam ettiği anlamına gelmektedir.

3.2. Değişmeyen Öncelik: Ekonomik Amaçlar

1980 sonrasında gelişen neoliberal anlayışa göre, gelişmiş ülkeler serbest piyasa ilkelerine uyum sağlayarak kaynakları verimli kullanmakta ve böylece çevre üzerindeki olumsuz etkileri daha az olmaktadır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde öncelikle verimli kaynak kullanımı sayesinde ulaşılmış bir ekonomik ilerleme durumu oldukça faydalı görülmektedir. Böylece, sürdürülebilir kalkınma anlayışında ekonomik büyümenin artık temel amacı oluşturmadığı, diğer amaçları

gerçekleştirmek için bir araç olduğu ifade edilmektedir (Holden vd., 2014, s. 131). Gelişmiş ülkelerin yaptığı gibi gelişmekte olan ülkeler de serbest piyasa ilkelerine uyum sağlayarak kaynakları verimli kullanırlarsa çevreye yönelik olumsuz etkileri daha az olacaktır. Öte yandan, gelişmiş ülkelerin bıraktığı büyük ekolojik ayak izleri bu piyasa-çevre uyumuna ilişkin söylemi geçersiz kılarken sürdürülebilir kalkınma “insanoğlu rasyoneldir”⁴ varsayımıyla tüm bunlara çözüm olarak sunulmaktadır (Gönel, 2002).

Serbest piyasanın işleyişinin sürdürülebilir kalkınmanın başarısındaki rolüne yapılan vurgu nedeniyle ekonomik gelişmeye ilişkin amaçlar dışında olan amaçlara gerçek anlamda önem verilmeyeceği endişesi ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, toplum ve çevrenin hem küresel hem de ulusal boyutta politika yapma ve kaynak aktarma gibi konularda ön plana geçeceği inanılmamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramında sınırlı ikame nedeniyle doğanın sağladığı olanaklardan yararlanma düşüncesi ve doğanın korunması yaklaşımı her zaman birlikte kabul görmüştür. İnsan çıkarlarının öncelikli olması, doğal kaynakların karmaşık yapısı ve doğanın önemli işlevleri gibi nedenlerden dolayı, doğal kaynakların korunmasında, her zaman insanın yararlanması yönünde derecelendirme yoluna gidilmiştir. Bu durum bile kendi içinde çelişkilidir. Çünkü değer kavramının yere ve zamana göre farklılıklar arz etmesi, sürdürülebilirlik açısından temel bir sorundur (Kılıç 2012, s. 222).

1980 sonrasında, neoliberalizmin temel amacı piyasa ilkeleri çerçevesinde ekonomik büyümenin ve verimliliğin artırılmasıdır ki bu durum, ekonomiye aşırı vurgu yapıldığı eleştirisini desteklemesinin yanı sıra çevre sorunlarının artmasına da neden olmaktadır (Haque, 1999, s. 209-210). Bu şekilde işlemeye devam eden bir sistemde, yoksulluk ve çevre sorunları konusunda artan bir ilgi ortaya çıkmış olmasına rağmen küresel doğal kaynakların daha sürdürülebilir şekilde kullanılmasını sağlamak mümkün değildir (Smythe, 2014, s. 916, 923). Her ne kadar sürdürülebilir kalkınma anlayışında yerini korusa da ekonomik büyümenin sınırlılıkları pek çok farklı açıdan gösterilmiştir. Bu nedenle, kapitalist sistemle uyumlu olup olmadığı tartışmalı olan büyümeme alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Serbest piyasa eleştirisi ve ekonomi-siyaset ilişkisine vurgu yapan büyümeme anlayışının da yeni sistemin özelliklerini tam olarak ortaya koyamaması sorun oluşturmaktadır (Sarıöz Gökten & Gökten, 2023).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde, yoksulluğun azaltılması vurgusu üzerinden de ekonomik büyümenin öncelikli bir gereklilik olduğu vurgulanmaktadır (Lélé, 2013, s. 312). Bu durum aslında en başta yoksulluk, çevre bozulması ve aralarındaki ilişkinin iyi tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır ki aslında ekonomik büyüme, her iki soruna da her zaman ve her koşulda çare olmamasına rağmen sürdürülebilir kalkınma tartışmaları çerçevesinde her ikisine de çözüm olarak sunulmaktadır. Bu anlayışa göre, ekonomik büyüme sayesinde genellikle çevre bozulmasının nedeni olarak görülen yoksulluk azalacaktır. Bu noktada, bu neden-sonuç ilişkisi sürdürülebilir kalkınma çabaları ortaya çıkmadan önce neden gerçekleşmedi sorusu önem kazanmaktadır; çünkü ekonomik büyümenin pek çok soruna çözüm getirdiği anlayışı kesinlikle şu ana kadar bilinen kalkınma yöntemleri arasında yalnızca sürdürülebilir kalkınma anlayışına özgü bir yaklaşım değildir. Bu soruya, bu durumun özellikle devlet müdahalesi ile ortaya çıkan bir tür piyasa başarısızlığı olduğu, dolayısıyla da piyasadan ziyade hükümet başarısızlığı olarak değerlendirilmesi gerektiği yanıtı verilmektedir (Huynh, Le & Lam, 2023).

Öte yandan, bu durum sadece gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenmemektedir. Her şeyden önce, yoksulluğun ve çevre sorunlarının pek çok önemli ve karmaşık nedeni

⁴ Vurgu alıntı yapılan yazara aittir.

olabileceği vurgulanmalıdır (Lélé, 1991, s. 613). Gelişmiş ülkelerin çevre kirliliği ihrac ettiği açıkça ortada olduğuna göre bu meseleler daha da çetrefilli sorulara dönüşmektedir. Bu tartışma çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının hiçbir ülke için zorlayıcı yaptırımlar içermemesi meselesi de önem kazanmaktadır (Easterly, 2015, s. 323; Swain, 2017, s. 343). Sürdürülebilir kalkınmanın başarılması çevreye zarar vererek üretimde ve tüketimde bulunanların bazı bedellere katlanmalarını gerektirecektir. Bu durumun küresel boyutta ele alındığında ancak ekonomik ve siyasi güç dağılımını mümkün olduğunca eşitlemek itibarıyla çözülmesi mümkün olacaktır (Redclift, 2005, s. 218; Daly, 2006, s. 52; Lélé, 2013, s. 312-314).

Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ortaya konulan toplumsal amaçlar ele alındığında, toplum ve toplumun ekonomi ile ilişkisi her zaman olduğu gibi daha karmaşık bir tablo sunduğundan bu amaçların daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Yoksulluğun tanımını standartlaştırma eğiliminde olan sürdürülebilir kalkınma anlayışı yoksulluğun ortadan kaldırılmasına vurgu yapsa da söz konusu küresel yaklaşımın temel amacının yoksulları piyasa sistemine entegre etmek olduğu düşünülmektedir (Rist, 2008, s. 230-232). Bu nedenle, toplumsal sorunları ele alırken ekonomi politik açısından birçok farklı durumun ortaya çıkmasına neden olan maddiyat, güç ilişkileri ve hegemonya gibi olguların sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin analizde göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Gibbs & Krueger, 2007, s. 99).

Çevreye ilişkin meselelerin ekonomik alana dahil edilmesi ve bu alanla kaynaşması oldukça kolay olmuş gibi görünmektedir; hatta çevre ile ilgili faaliyet gösteren firmalar, müşterileri ve çevre açısından “kazan-kazan-kazan” anlayışı çerçevesinde yeni bir iş alanının ortaya çıktığı da ifade edilmektedir (Elkington, 1994, s. 90). Neoliberal politikalar ile uyumlu olmanın da ötesinde yeni bir “kazanç kapısı” olarak görülse de bu durumun, çevre üzerinden dünyanın kıt kaynaklarının korunması yanında istihdam gibi katkıları da olan bir sektörün ortaya çıkması gibi olumlu sonuçlara yol açtığı da düşünülmektedir (Kaypak, 2011, s. 30-31). Bu durumda, sağlanan kâr mıdır yoksa çevrenin sorunlarının azalması mı? Bu soru, sürdürülebilir kalkınma üçgeninin hangi köşesinin baskın olduğuna ilişkin eleştirileri anlamak adına iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ekonomi ve çevrenin sürdürülebilir kalkınma açısından “eşdeğer” kılınması sonucunda aslında çevrenin sürdürülebilirliğinin ekonominin sürdürülebilirliğinin gereklilikleri tarafından sınırlandırılmış olduğu da belirtilmektedir (Tulloch & Neilson, 2014, s. 27, 35).⁵

Kalkınma çerçevesinde, ekonomik gelişme ve bu gelişmelerin diğer alanlara nasıl aktarılacağı konusu söz konusu olduğunda ve bu, özellikle Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi bir çerçeve üzerinden düşünüldüğünde ülkeler tarafından ayrılacak olan bütçe de önemli bir mesele haline gelmektedir. Hükümetler bu amaçlara ulaşmak için ne kadar bütçe ayırabilir ve elbette bütçe açısından hangi amaçlar öncelikli olacaktır? Ülkelerin kaynaklarına ve tercihlerine bağlı politikaları açısından bu sorular da önem kazanmaktadır. Genel olarak ülkelerin önemli ölçüde bütçe gerektiren bu amaçlar için kaynak aktarmada hâlâ çok da istekli olmadıkları kaydedilmektedir (Yılmaz & Yücel, 2022, s. 698-699).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ve amaçları ile sunulan çerçeve, ekonomi alanı dışında kalan sorunlara ilişkin olarak çok şey söylemekle birlikte çözüm olarak temelde ekonomik ilerlemeyi işaret etmektedir. Bunun sonucunda, sürdürülebilir kalkınmanın üç alan arasındaki eşitlik konusundaki varsayımına da aykırı bir durum ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, sürdürülebilir kalkınma anlayışının çizdiği çerçevede de ekonomik amaçlara verilen ayrıcalığın hem önceden uygulanmış olan kalkınma modellerinde hem de neoliberal projenin ortaya koyduğu anlayışta olduğu şekliyle devam ettiği vurgulanmalıdır.

Bu bakış açısıyla, sadece sürdürülebilir kalkınmanın değil genel olarak “kalkınma” kavramının eleştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir; çünkü Rist’e (2008) göre kalkınma,

⁵ Vurgu alıntı yapılan yazarlara aittir.

büyüme takıntısına indirgenen ekonomiye duyulan güvene dayanmaktadır ve artan eşitsizliklere ve ekosistemlerin yok olmasına neden olmaktadır. Aslında kalkınma kavramının ortaya çıkışından itibaren eleştirildiği görülmektedir. Rajini Kothari'nin "Sömürgeciliğin bıraktığı yerden kalkınma devraldı." ifadesini alıntıl原因 Başkaya (2000), sömürge olmaktan kurtulan ülkelerin kendi iç siyasi dinamiklerine ek olarak ABD'nin başında olduğu uluslararası pazarın ve Soğuk Savaş'ın dayattığı etkilerin altında kalarak kalkınma çabalarına vurgu yapmaktadır. Bu süreç, yeni bağımsız olmuş ülkelere sadece ekonomik değil, siyasi ve toplumsal sorunlar da yüklemiştir. Benzer bir sorunlu halin tarihin ileri bir noktasında farklı başlıklarda sunulan anlayışlar altında neoliberal düzenin sürdürülebilirliği için yine desteklendiği görülmektedir.

3.3. Gerekli Somut Yöntemlerin Ortaya Konulmaması

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ilişkin olarak benimsenen politikalar ve uygulamalar ülkelerin ekonomik kaynaklarına, toplumsal özelliklerine, devletlerin politika tercihlerine, coğrafi ve çevresel özelliklerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, aslında sürdürülebilir kalkınma anlayışının iddiasının aksine toplumların ve çevrenin de iyiliğine olmak üzere toptan küresel bir ekonomik rasyonaliteye geçildiğini ifade etmek mümkün değildir. Sürdürülebilir kalkınma ve ortaya koyduğu amaçların farklı ülkeler tarafından sahip oldukları kaynakları açısından ulaşılabilir olup olmadığı ya da ülkelerin bu amaçları siyasi ve toplumsal tercihleri açısından benimseyip benimsemeyecekleri konusunun araştırılması önemlidir. Ancak her ülke için bu amaçlara ilişkin verilerin yani sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bu konulara dair tam bilginin sunulmadığı da görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışının da önceden olduğu gibi, ekonomik etkenleri ön plana çıkararak ülkelerin siyasi, toplumsal ve kültürel özelliklerini dışlamayı tercih ettiğini bir kere daha vurgulamak gerekir.

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ilişkin politikaları benimseyen ülkelerin bu çerçevede beklenen başarıyı göstermelerini etkileyecek olan faktörlerin net bir biçimde ortaya konulmadığı da tartışılmaktadır. Bu çerçevede, amaçlara ulaşma yöntemlerindeki belirsizlik vurgulanmaktadır (Swain & Yang-Wallentin, 2019, s. 96-97). Gelişmekte olan ülkelere ilişkin verilerin sağlanması genel bir sorun olarak ortaya çıkarken özellikle ekonomiye ilişkin ölçülebilen amaçlara ilişkin olanlar dışında topluma ve çevreye ilişkin verilerde sağlıklı bir bilgi paylaşımı olduğunu iddia etmek mümkün değildir (Swain, 2017, s. 350-351). Bu konudaki performansı ölçmek için ekolojik ayak izi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Kalkınma Endeksi, Gini katsayısı ve yenilenebilir enerjiye geçiş oranı gibi göstergeler kullanılmaktadır (Holden vd., 2014, s. 133-134). Bu ölçütlerin yeterli görülmediği ve 1980'lerin sonundan itibaren sürdürülebilir kalkınma için çizilen çerçevenin ve 2015 yılında sıralanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının zaman zaman ulusal boyutta sorgulanabilse de esas olarak küresel birtakım soyut saptamalardan oluştuğu tartışılmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının her birini birey, hükümet ve iş dünyası bağlamında ele alarak başarıya ulaşılması için 2-3 madde halinde neler yapılması gerektiğini listeleyen Gülseven vd. (2020) gibi çalışmalar da bu konuya ilişkin geniş bir matris sunsalar da anlayışın belirsizliğini ortadan kaldıramamaktadır.

Parris & Kates (2003), sürdürülebilir kalkınma göstergeleri üzerine önemli ölçüde odaklanıldığı; ama yine de evrensel olarak kabul edilecek, teorik olarak desteklenecek ve etkili politikalara dönüşecek gösterge setlerinin oluşmadığını vurgulamıştır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışının ortaya çıkmasından itibaren bu konuda geniş bir literatür oluşması ve kavrama ilişkin farklı tanımların ortaya çıkması, bu anlayışın çok yönlü olmasına bağlanmaktadır (Haque, 1999, s. 200). Çok yönlü olmanın ötesinde, bu durum sürdürülebilir kalkınmanın soyut bir kavram olduğuna da işaret etmektedir. "Çok şey söyleyip hiçbir şey söylememek" ifadesi tam olarak sürdürülebilir kalkınma anlayışını açıklamaktadır. Easterly (2015) bu durumu bir zamanlar güzellik yarışmalarında adaylar tarafından "Dünya barışı" temennisinin ifade edilmesine

benzetmektedir; çünkü benzer şekilde sürdürülebilir kalkınmanın başarılabilmesi için de tam olarak ne yapılması gerektiği belirli değildir.⁶ Bu bağlamda, bu konuya ilişkin eylemlerin ortaya çıkmaması, bu eylemleri kimin gerçekleştirmesi gerektiğinin belirli olmaması ve ilerleme için başka eylemlerin de gündeme gelebileceği şeklinde temel olarak üç sorun ifade edilmektedir (Easterly, 2015, s. 322).

Tıpkı sorunların ortaya çıkışında olduğu gibi, çerçevesi bu şekilde çizilen sürdürülebilir kalkınmanın küresel sonuçlarına her ülkenin katkısı da eşit düzeyde olmayacaktır ve bu sonuçlardan elde edilen faydalar ülkeler arasında farklılık gösterecektir. Açlık, yoksulluk, eşitsizlik ya da çevre sorunları yaşamayan bir gelişmiş ülkeye bu anlamda ödevler düşmeyeceği ortadadır ve dolayısıyla, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacını 1990'larda uygulanan uyum paketlerinde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelere sunulmuş kalkınma reçetelerine benzetmek mümkündür. Gelişmiş ülkeler çevre ve topluma ilişkin amaçlara odaklanmaları durumunda sürdürülebilir kalkınmayı başarabilecekken gelişmekte olan ülkelerin çoğu yoksulluk, açlık, eşitsizlikler, sağlık, tüketim ve üretim sorunları gibi konularla ilgilenmeye devam etmek zorundadır (Swain & Yang-Wallentin, 2019, s. 9). Bu durum da gelişmişliğin küresel olarak dağılımında sürdürülebilir kalkınma anlayışının getirdiği bir değişim ya da yenilik olmadığı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak bir kere daha ifade etmek gerekir ki performanslarının ölçülmesi için çok yönlü veriler gerektiren Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, açıklayıcı bir sürdürülebilir kalkınma teorisi sunmaktan uzaktır. Bu konuya ilişkin çok sayıda farklı teorik yaklaşım, tanım ve hangi amaçların öncelikli olduğu anlaşılamayan amaç listesi bulunmaktadır (Swain & Yang-Wallentin, 2019, s. 10).

Öte yandan, amaçlara ulaşmak için yapılması gerekenlerin net olduğunu düşünenler de vardır. Bu yaklaşıma, üretimin artırılması, ekonomide istikrarın sağlanması, uygun nüfus ve gelir dağılımı politikalarının benimsenmesi, doğal kaynakların etkin kullanımı, toplumsal katılımın teşvik edilmesi ve kalite gibi konulara önem verilmesi, sürdürülebilirliğin üç boyutunun dengede tutulmasını sağlayarak sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasına katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte bu yaklaşım da sürdürülebilir kalkınma anlayışının, bütün bunların uygulanması sonucunda özellikle de gelişmekte olan ülkelerde ne tür sorunlarla karşılaşılacağı konusunda belirsizlikler içerdiğini vurgulamaktadır. Buna göre, finansman sorunları, altyapı yetersizlikleri, kurumsal sorunlar ve çevre bilinci eksikliği, karşılaşılacak olası sorunlar arasında yer almaktadır (Gürlük, 2010, s. 96). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu konulara ilişkin veri eksikliği bulunduğu bir kere daha vurgulanmalıdır (Swain, 2017, s. 350). Her iki durumda da yani sürdürülebilir kalkınma amaçlarının soyut oldukları ya da somut stratejiler sundukları düşünüldüğünde de amaçların ülkeler nezdinde nasıl karşılık bulduğunu araştırmak önem kazanmakta ve bunun için de küresel sonuçlarla birlikte tek tek her ülkenin bu amaçlara ilişkin politikalarının ve performanslarının daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

4. Sonuç

Kalkınma, tarihsel olarak geniş bir teorik çerçeveye sahip karmaşık bir tartışma alanı teşkil etmektedir. Günümüzde sürdürülebilirliğe yapılan vurgu, kalkınma üzerinde de etkili olmuş ve sürdürülebilir kalkınma üzerine tartışmalar küresel bağlamda ivme kazanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, 1980'lerin sonunda "bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" olarak tanımlandığından bu yana gelişim göstermiştir. 2015 yılında Birleşmiş Milletler, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacını benimsemiştir. Bu süreçte, bu anlayışı açıklama çabaları bazı eleştirileri de beraberinde getirmiştir. 1987 yılında yayımlanmış olan çevre ile "kalkınma" arasında "küresel bir değişim programı" sunduğu iddia edilen Brundtland Raporu, insan türünün devam etmesini tehlikeye sokan sorunları ortaya koymuştur; ancak bu sorunları çözmek için anlamlı çözümler

⁶ Vurgu alıntı yapılan yazara aittir.

getirmemiştir (Rist, 2008, s. 187).⁷ 2015 yılında açıklanan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları da bu çerçevede ekonomik, toplumsal ve çevreyle ilgili olarak tecrübe edilen olumsuzlukların olumluya çevrilmiş ifadelerinin bir listesinden oluşmuştur; ancak spesifik olan bu amaçların hangi yöntemlerle başarılacağı konusuna ayrıntıyla yer verilmemiştir. Bu makale bu eleştirileri üç başlıkta ele alarak tartışmayı amaçlamıştır:

- İhtiyaçların ve önceliklerinin, özellikle de gelecek için tam olarak ne olduğunun belirlenmesinin güçlüğü
- Çevrenin korunması ve toplumsal sürdürülebilirlikle ilgili amaçların aleyhine ekonomik amaçlara ayrıcalık tanınması durumunun devam etmesi
- Amaçların, bu amaçlara hangi yöntemlerle ulaşılacağı gösterilmeden ve ülkelerin kendine has özellikleri göz önünde bulundurulmadan, küresel soyutlamalar şeklinde sunulması

Aslında temel sorun, sürdürülebilir kalkınma anlayışıyla siyaset dışında bırakılmaya çalışılan ekonomi, toplum ve çevre alanları arasındaki çelişkilere çözüm getirilmemiş olmasıdır. Bu durum, her üç alana ilişkin amaçlar içeren ve bazıları birbirleriyle uyumlu iken bazıları da çelişki içinde olan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı için de geçerlidir. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma anlayışının tüm amaçlarının gerçekleşebilmesi ve başarılı olması konusu tartışmalıdır. Kalkınma sürecinde ekonomi ve çevreyi eşit düzeyde ele almak yerine, çevrenin korunması konusuna öncelik verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Tulloch & Neilson, 2014, s. 35). Artık çevre ile ilgili herhangi bir konunun ekonomiden bağımsız olduğunu iddia etmek mümkün değildir; ancak çevresel sorunların azaltılması konusunun ekonomik kazanç motivasyonlarından arındırılması önemlidir.

Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, çevre sorunları ancak ekonomik kalkınma yoluyla çözülebilir yaklaşımıyla kalkınmaya yönelik bir kere daha piyasa temelli bir yaklaşım sunmaktadır (Gönültaş, 2024, s. 1698-1699). Her ülkenin tarihsel farklılıkları saklı tutulmak üzere neoliberalizm temel olarak devlet gücünün kullanımıyla serbest piyasanın sermaye lehine işleyişini sağlamak amacını gütmektedir. Küreselleşme yoluyla ve “Başka alternatif yok. (There is no alternative/TINA)” sloganıyla yayılan neoliberalizm, kapitalizmin 1980 sonrası dönemde ortaya koyduğu güç ilişkilerini ve bu ilişkilerin ortaya çıkardığı çatışma alanını yansıtmaktadır (Saad-Filho & Johnston, 2007, s. 17-18). Bu haliyle sürdürülebilir kalkınma da bu çatışma alanının korunmasına hizmet etmek için sunulmuş gibi görünmektedir. Radkau (2008), insan-çevre ilişkisine dair bir küresel kılavuz bulunmadığından ve siyasetin de bu karmaşık konuyu düzenleme gücü sınırlı olduğundan geçmişte olduğu gibi doğanın kendi kendini iyileştirme gücüne bağlılığın devam ettiğini vurgularken çevre için gerçek anlamda bir çaba veriliyormuş algısı yaratan sürdürülebilirlik için “tehlikeli bir serap” benzetmesini yapmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında, Şahin (2004) aslında çok rahatlatıcı bir çözüm gibi “küresel ikna” yoluyla sunulmuş olan sürdürülebilir kalkınma anlayışının dikkatle tasarlanmış bir “Truva atı” olduğunu yazdığında son derece haklı olduğu görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, en başından itibaren, neoliberalizmin savunucuları tarafından zaten bilinen olumsuz sonuçlarına karşı bir çözüm arayışı varmış gibi gösterilerek neoliberal politikaların yeniden ve yeniden üretilmesi ve bu politikalara karşı yükselecek olan ulusal ve küresel boyuttaki itirazların ve muhalefetin engellenmesi çabasıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışı daha ziyade neoliberalizmin ve ortaya çıkardığı küresel ve ulusal güç ilişkilerinin sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır.

Bütün bu tartışmaların sonucu olarak, kalkınma anlayışının yeniden şekillendirilmesi gerektiği açıktır; özellikle ekonomik performansın insan yaşamının merkezinde yer almaması gerektiği anlayışının benimsenmesi önemlidir. Bu perspektifte,

⁷ Vurgular alıntı yapılan yazara aittir.

literatürde, bu tür sorunları çözmek için kalkınma algısında bir değişiklik yapılması gerektiği yönünde vurgular bulunmaktadır. Smythe (2014), bu tür bir değişiklik kapsamında, insan ihtiyaçları için pazara daha az bağımlılık, teknolojinin sınırlandırılması, anlamlı bir yaşam ve işe vurgu yapılması gerektiğini; böylelikle ekonomik büyüme yerine refahın önem kazanacağını belirtmektedir. Tüketim, toplumsal ve çevresel eşitsizlikler azaltılabildiği ölçüde, yani kalkınma anlayışı piyasa ekonomisi ile ilişkisini kesebildiği ölçüde kalkınmanın sürdürülebilir olması sağlanabilecektir (Kılıç, 2012, s. 223). Tüketim ve üretimin istekten çok ihtiyaçlara dayandırılması önem kazanmaktadır (Sarıöz Gökten & Gökten, 2023, s. 296-297). Rist (2008), sonsuz büyümenin mümkün olmadığını vurgularken ekonomiye aşırı derecede önem verilmesinin son bulması ve toplumsal adalet çerçevesinde paylaşımcı olunması şeklinde bir değişimin mümkün olduğunu belirtmektedir.

Bu öneriler, yalnızca kalkınma anlayışında değil, aynı zamanda yaşam anlayışında da bir değişikliği gerektirmektedir. İnsanların çevreye olan ihtiyacı sadece ekonomik üretim ya da kâr sağlama amacıyla sınırlı değildir. İnsanlar başta atmosfer olmak üzere belirli çevresel koşullar içinde varlıklarını sürdürmek ve aynı koşullarda yaşayan diğer canlılarla birlikte yaşamlarını devam ettirmek zorundadırlar. İnsanın diğer canlılardan farkı dünyayı tahrip etme gücüne sahip olmasıdır ve görülüyor ki bu tahribatın hızı çevrenin kendini iyileştirme hızını geçmiştir (Yeni, 2014, s. 192-193). Artık çevre ile ekonomiye ilişkin herhangi bir meselenin birbirinden bağımsız olduğunu iddia etmek pek de mümkün değildir; ancak çevreye daha fazla önem atfetmek şarttır.

Bu çerçevede, doğayı ekonomik faaliyetler ya da insan varlığını sürdürme açısından bir araç olarak görmekten öte, "Doğayı insan ruhunu yücelttiğinden kendi iyiliği için deneyimlemek" gibi bir anlayış geliştirmek önemlidir (Lélé, 2013, s. 316). Bilimsel olmaktan çok romantik bir yaklaşım gibi görülen bu anlayıştan uzak olan sürdürülebilir kalkınma çabaları ise, daha çok "birinin pastasına hem sahip çıkmaya çalışması hem de yemeye çalışması" şeklinde nitelenmektedir (Lélé, 1991, s. 618). Kılıç (2012) tarafından da ifade edildiği gibi sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde alternatif bir kalkınma modeli oluşturulmak isteniyorsa *homoeconomikus*'u merkeze almamak ve sadece maddi toplumsal öğelerin değil manevi toplumsal öğelerin de değişmesine odaklanmak gerekmektedir. Bu da insanların tüketim, rekabet ve teknolojiye bağımlılığı gibi artık vazgeçilemez hale gelen alışkanlıklarını en azından optimize ederek çevreyle uyumlu ve daha iyimser bir ruh haline ulaşmalarıyla mümkün olabilir (Kılıç, 2012). Son söz olarak, bazıları tarafından çok net bir şekilde görülen ama bazıların ne yazık ki fark etmediği bir gerçek olarak gelecek kuşaklara sadece dünyanın kaynaklarını bırakmayı değil aynı zamanda bugünkü eşitsizliklere neden olan güç ilişkilerini devretmemeyi amaçlamak ve bunun için kalkınma da dahil olmak üzere her türlü anlayış değişikliğini gerçekleştirmek için çaba göstermek önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Ataçay, M. N. (2020). Çin reform tecrübesinin kalkınma kavramı çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(2), 442-456. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.756958>
- Bahçeci, H. I., & Görmez, K. (2019). Sürdürülebilir kalkınma vs. ekolojik düşünce. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 2299-2323.
- Başkaya, F. (2000). *Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü* (3. Baskı). Ankara: İmge Yayınları.
- Baykal, H., & Baykal, T. (2008). Küreselleşen dünyada çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1-17.
- Beckerman, W. (1992). Economic growth and the environment: Whose growth? Whose environment?. *World Development*, 20, 481-496.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 10(49), 559-569.

- Blowers, A., Boersema, J. J., & Martin, A. (2012). Is sustainable development sustainable?. *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 9(1), 1–8.
- Bozdoğan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin arka planı. *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 1011–1028.
- Brundtland, G. H., & Khalid, M. (1987). *Report of the world commission on environment and development: Our common future*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Carter, N. (2018). *The politics of the environment: Ideas, activism, policy* (3. Baskı). Cambridge: Cambridge University Press.
- Clarke, S. (2007). Neoliberal toplum kuramı. A. Saad-Filho & D. Johnston (Der.), *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki* (Çev. T. Öncel, 91-105). İstanbul: Yordam Kitap.
- Daly, H. (2006). Sustainable development: Definitions, principles, policies. M. Keiner (Der.), *The future of sustainability* (39-53). Dordrecht: Springer.
- Easterly, W. (2015). The trouble with the Sustainable Development Goals. *Current History*, 114(775), 322–324.
- Elkington, J. (1994). Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California Management Review*, 36, 90–100.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 3, 196-215.
- Gibbs, D., & Krueger, R. (2007). Containing the contradictions of rapid development? New economy spaces and sustainable urban development. D. Gibbs & R. Krueger (Der.), *The sustainable development paradox: Urban political economy in the United States and Europe* (95–122). New York: Guilford Press.
- Gönel, F. (2002). Globalleşen dünyada (nasıl bir) sürdürülebilir kalkınma. *Birikim*, 158, 1–13.
- Gönültaş, Y. C. (2024). Ekolojik perspektiften teorik bir inceleme: Sürdürülebilir kalkınma bir retorik mi?. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(3), 1692–1708.
- Gülseven, O. (2020). How to achieve Sustainable Development Goals by 2030? *SSRN*. <https://ssrn.com/abstract=3592921> (Erişim: 17.02.2025).
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85–99.
- Haque, M. S. (1999). The fate of sustainable development under neo-liberal regimes in developing countries. *International Political Science Review*, 20(2), 197–218.
- Harris, J. M. (2000). Basic principles of sustainable development. *Global Development and Environment Institute Working Paper*, No. 00-04, 1-24.
- Harvey, D. (2006). Neo-liberalism as creative destruction. *Geogr. Ann.*, 88(2), 145–158.
- Hickel, J. (2018). *The divide: Global inequality from conquest to free markets*. W. W. Norton & Company.
- Hickel, J., & Sullivan, D. (2024). How much growth is required to achieve good lives for all? Insights from needs-based analysis. *World Development Perspectives*, 35, 100612.
- Holden, E., Linnerud, K., & Banister, D. (2014). Sustainable development: Our common future revisited. *Global Environmental Change*, 26, 130–139.
- Hopwood, B., Mellor, M., & O'Brien, G. (2005). Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13, 38-52.
- Huynh, C. M., Le, N. Q., & Lam, T. H. T. (2023). Is air pollution a government failure or a market failure? Global evidence from a multi-dimensional analysis. *Energy Policy*, 173, 113384. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113384>
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 19–33.
- Keil, R. (2007). Sustaining modernity, modernizing nature: The environmental crisis and the survival of capitalism. D. Gibbs & R. Krueger (Der.), *The sustainable development paradox: Urban political economy in the United States and Europe* (41–65). New York: Guilford Press.
- Kılıç, S. (2012). Sürdürülebilir kalkınma anlayışının ekonomik boyutuna ekolojik bir yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 201–226.
- Lélé, S. M. (1991). Sustainable development: A critical review. *World Development*, 19(6), 607–621.

- L   , S. M. (2013). Rethinking sustainable development. *Current History*, 112(757), 311–316.
- Littig, B., & Gri   ler, E. (2005). Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8, 65–79.
- Meadowcroft, J. (1999). Planning for sustainable development: What can be learnt from the critics? J. Meadowcroft & M. Kenny (Der.), *Planning sustainability* (12–38). London: Routledge.
- Munasinghe, M. (2009). *Sustainable development in practice: Sustainomics methodology and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
-   ni  , Z., &   enses, F. (2003). Rethinking the emerging Post-Washington Consensus: A critical appraisal. *ERC Working Papers*, 0309. Economic Research Center, Middle East Technical University.
- Parris, T. M., & Kates, R. W. (2003). Characterizing and measuring sustainable development. *Annual Review of Environment and Resources*, 28(1), 559–586. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.28.050302.105551>
- Radkau, J. (2008). *Nature and power: A global history of the environment* (  ev. T. Dunlap). New York: Cambridge University Press.
- Redclift, M. (2005). Sustainable development (1987–2005): An oxymoron comes of age. *Sustainable Development*, 13, 212–227.
- Rist, G. (2008). *The history of development: From Western origins to global faith* (3rd ed.). London: Zed Books.
- Saad-Filho, A., & Johnston, D. (2007). Giri  . A. Saad-Filho & D. Johnston (Der.), *Neoliberalizm: Muhalif bir se  ki* (  ev. T.   ncel).   stanbul: Yordam Kitap.
- Sari  z Gökten, Y., & Gökten, K. (2023). B  y  mem  :   mk  n ve sınırlılıklar. *Memleket Siyaset Y  netim*, 18(40), 281–300. <https://doi.org/10.56524/msydergi.1307754>
- Smythe, K. R. (2014). An historian’s critique of sustainability. *Culture Unbound*, 6(5), 913–929.
- Swain, R. B. (2017). A critical analysis of the Sustainable Development Goals. W. L. Filho (Der.), *Handbook of sustainability science and research* (341–355). Cham: Springer.
- Swain, R. B., & Yang-Wallentin, F. (2019). Achieving Sustainable Development Goals: Predicaments and strategies. *International Journal of Sustainable World Ecology*, 27(2), 96–106.
-   ahin,   . (2004). Truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma. *    Ekoloji Dergisi*, 2, 1–23.
-   enses, F. (2016). Neoliberal k  reselle  me kalkınma için bir fırsat mı, engel mi?. F.   enses (Der.), *Neoliberal k  reselle  me ve kalkınma: Se  me yazılar* (235–280).   stanbul:   leti  im.
- Tulloch, L., & Neilson, D. (2014). The neoliberalisation of sustainability. *Citizenship Social and Economics Education*, 13(1), 26–38.
- United Nations. (2024). *The Sustainable Development Goals report 2024*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: Bir yazın taraması. *Gazi   niversitesi   ktisadi ve   dari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181–208.
- Yılmaz, H., & Yücel, T. (2022). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması uluslararası çalışmalar ve eleştirileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 691–702.

  ıkar   atı  ması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Meryem Nergis ATAÇAY (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Meryem Nergis ATAÇAY (100%)

Sustainable Development: Goals, Critiques, and Realities

Meryem Nergis Ataçay

Extended Abstract

The concept of development has undergone a profound transformation over time, shifting from an economic growth-centric perspective to a multidimensional approach that encompasses social, political, and environmental factors. The increasing awareness of environmental degradation caused by mainly industrialization, specifically in the latter half of the 20th century, played a significant role in the emergence of sustainable development, while a process has begun that the word sustainability exists in front of nearly every concept. The concept of sustainable development is presented by integrating economic, social, and environmental dimensions and is mainly illustrated as a triangle to provide an alternative to conventional development models that have historically resulted in environmental damage, social inequality, and economic disparity. While this concept was first defined in the 1987 Brundtland Report, it lacks a fully established theoretical framework. In the following period, the adoption of the Millennium Development Goals (MDGs) in 2000 and the subsequent introduction of the 2030 Agenda with its 17 Sustainable Development Goals (SDGs) in 2015 by the United Nations signified a global commitment to this understanding.

With the emergence of the concept, sustainable development has also faced substantial critique from various scholars. This paper critically examines sustainable development by overviewing the literature and addressing three primary concerns that are the inherent difficulty in defining and prioritizing present and future needs, the continued dominance of economic objectives over social and environmental goals, and finally, the lack of concrete strategies for achieving the SDGs and emphasis on different characteristics of countries, socioeconomic differences, and others. The assumption that all societies share the same sustainability concerns is problematic, as different cultural, economic, and political contexts should shape development concerns.

One of the fundamental criticisms concerns the ambiguous definition of needs in sustainable development. While the Brundtland Report (1987) emphasizes meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs, it fails to specify how these needs should be determined and prioritized. This ambiguity raises important questions regarding whether the focus should be on basic human necessities such as food, shelter, and healthcare or whether it should extend to broader elements like education, social integration, and personal well-being. In addition, people have different preferences of choice among these different needs. Additionally, while it is difficult to determine and prioritize the present needs, emphasis is put on intergenerational equity within this definition of sustainable development, while it is nearly impossible to predict the needs and preferences of future generations accurately. By putting the emphasis only on the future, in a one-dimensional way, economic and social problems experienced in the present and past are ignored by specifically standardizing the definition of poverty.

The second major critique involves the persistence of economic priorities within the sustainable development agenda. Despite its claim to balance economic, social, and environmental concerns, economic growth remains at the core of sustainable development discourse. The SDGs include explicit economic objectives such as industrial innovation and sustained economic growth as a means for the sake of other objectives, whereas social and environmental goals often lack enforceable mechanisms to ensure their implementation. It is generally recommended that developing countries should prevent market failures and achieve economic growth to deal with their environmental problems. Consequently, neoliberal economic policies continue to shape global development strategies, raising concerns that sustainable development serves as a means to sustain neoliberal hegemony by preserving global power relations rather than fundamentally transforming the understanding of development. Critics argue that the overemphasis on economic efficiency undermines efforts to address pressing social and environmental issues, reinforcing existing inequalities rather than alleviating them. Moreover, corporate interests often influence sustainability agendas, leading to policies that, unfortunately, prioritize profitability over true ecological and social sustainability.

A third critical concern is the absence of concrete methods for achieving sustainable development. The SDGs, while comprehensive, do not provide clear guidance on how to attain their ambitious targets. The lack of accountability and enforceability means that countries can selectively implement policies that align with their economic and political interests. Moreover, there is significant variation in the availability of reliable data for tracking progress on different

SDGs, specifically in developing countries. All of these problems also give rise to the problem of measuring the performance of the policies related to SDGs. Indicators such as ecological footprint, United Nations Development Program Human Development Index, Gini coefficient, and transition rate to renewable energy are used in this regard. On the other hand, these criteria are not considered to be sufficient, and SDGs are viewed to consist of some global abstract determinations. Related to these criticisms, it is also pointed out that there is a lack of emphasis on the differences among countries facing SDGs. Developed countries, which systematically export their pollution to the developing countries, have actually nothing to do with most of the SDGs, whereas most of the developing countries have to cope with issues such as poverty, hunger, inequalities, educational problems, and health. In other words, socioeconomic disparity among nations influences their ability to implement sustainability initiatives, further exacerbating global inequalities.

As currently framed, sustainable development is criticized for reinforcing the very economic structures it claims to challenge. The reliance on market-based solutions and global governance institutions that uphold neoliberal policies raises doubts about the feasibility of achieving genuine sustainability. The paper argues that sustainable development serves as a rhetorical tool that legitimizes existing power relations rather than offering a genuine alternative to the status quo. Addressing sustainability challenges requires a fundamental shift in development thinking—one that prioritizes ecological sustainability and social justice over economic growth. Without such a shift, the understanding of sustainable development risks becoming a perpetuation of economic inequality and environmental degradation rather than a meaningful solution to the world's most pressing challenges. Such a shift is not only related to economic motivation; rather, it requires that less attention should be paid to the economy. Within this context, there is a need to alter the perspective on nature by adopting a more friendly lifestyle for nature. While these criticisms do not also constitute a complete theoretical framework, there has been a discussion on this issue full of advice on how to achieve such a shift. A reconceptualization of sustainable development and even development should emphasize the intrinsic value of nature rather than treating it as only a resource for economic gain. Such an approach certainly requires a critical reassessment of economic priorities, questioning the assumption that economic motivations are the primary drivers of human progress. Instead, emphasis should be put on less production and consumption and also on promoting social justice.

In conclusion, while the discourse of sustainable development has gained widespread acceptance, it remains deeply embedded in neoliberal frameworks. Its reliance on economic incentives and voluntary commitments limits its transformative potential. Achieving true sustainability necessitates a radical rethinking of development that challenges existing power structures and prioritizes ecological and social considerations over economic imperatives. Without such a shift, sustainable development risks becoming a perpetuation of economic inequality and environmental degradation rather than a meaningful transformation of the understanding of development. The fundamental challenge lies in transitioning from a market-driven, growth-oriented paradigm to one that genuinely integrates social and environmental well-being into the core of policy and practice. Without such a transition, in addition to destroying the planet's resources that would be needed by future generations, present power relations with all of their economic, social, and political problems and tensions will also be carried into the future.